IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

BOSHLANG'ICH SINF DARSLIKLARIDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRUVCHI TOPSHIRIQLARNING MAZMUNI, TURLARI VA DIDAKTIK IMKONIYATLARI

G'ulomova Ra'no Yo'ldosh qizi
Osiyo xalqaro universiteti
MM4-BT-26 guruh magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23758871

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf darsliklarida o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlarning mazmuni, turlari va didaktik imkoniyatlari pedagogik nuqtayi nazardan yoritilgan. Kreativ fikrlashning boshlang'ich ta'lim jarayonidagi ahamiyati, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarga noodatiy yechim topishi, o'z g'oyalarini ilgari surishi hamda mavjud bilimlarni yangi sharoitlarda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Kreativ topshiriqlarni o'quvchilarning yosh xususiyatlari, individual qobiliyatlari va bilish ehtiyojlariga muvofiq tanlash hamda ularni dars jarayoniga izchil tatbiq etish bo'yicha metodik yondashuvlar asoslangan. Maqolada kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar tizimini takomillashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyatlariga alohida e'tibor qaratilgan.
Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, ijodiy topshiriqlar, muammoli vaziyat, mantiqiy fikrlash, mustaqil fikrlash, didaktik imkoniyatlar, o'quv faoliyati, ta'lim samaradorligi.

Abstract: This article examines the content, types, and didactic potential of tasks aimed at developing students' creative thinking in primary school textbooks from a pedagogical perspective. It analyzes the importance of creative thinking in primary education and explores the development of students' ability to think independently, find unconventional solutions to problem situations, generate their own ideas, and apply existing knowledge in new contexts. Methodological approaches to selecting creative tasks in accordance with students' age characteristics, individual abilities, and cognitive needs are substantiated. Particular attention is given to opportunities for improving educational effectiveness by enhancing the system of tasks designed to develop creative thinking.
Keywords: creative thinking, creative tasks, problem situation, logical thinking, independent thinking, didactic potential, learning activities, educational effectiveness.

Аннотация: В статье с педагогической точки зрения рассматриваются содержание, виды и дидактические возможности заданий, направленных на развитие креативного мышления учащихся в учебниках для начальных классов. Анализируется значение креативного мышления в процессе начального образования, а также вопросы формирования у учащихся навыков самостоятельного мышления, поиска нестандартных решений проблемных ситуаций, выдвижения собственных идей и применения имеющихся знаний в новых условиях. Обосновываются методические подходы к отбору творческих заданий с учётом возрастных особенностей, индивидуальных способностей и

познавательных потребностей учащихся. Особое внимание уделяется возможностям повышения эффективности обучения посредством совершенствования системы заданий, направленных на развитие креативного мышления.

Ключевые слова: креативное мышление, творческие задания, проблемная ситуация, логическое мышление, самостоятельное мышление, дидактические возмож ности, учебная деятельность, эффективность обучения.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimining oldida turgan muhim vazifalardan biri o‘quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanib qolmasdan, ularda mustaqil fikrlash, muammolarga turli nuqtayi nazardan yondashish va yangi g‘oyalarni yaratish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida kreativ fikrlashni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda bolaning bilishga bo‘lgan qiziqishi, fikrlash usullari, tasavvuri va o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchi shakllanib boradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, darsliklarda o‘quvchilarning reproduktiv faoliyatini, ya’ni o‘rganilgan qoida va namunalarni takrorlashini talab qiladigan topshiriqlar bilan bir qatorda, ijodiy fikrlashni faollashtiruvchi topshiriqlar tizimini yanada takomillashtirish ehtiyoji mavjud. Bunda muammo faqat ijodiy topshiriqlar sonini ko‘paytirishdan iborat emas. Eng muhimi, topshiriqlarning mazmuni, murakkablik darajasi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mosligi hamda ularning mustaqil fikrlashga undash imkoniyatlarini hisobga olishdir. Masalan, bitta masalaga bir nechta yechim topish, berilgan vaziyatni davom ettirish, xatoni aniqlab asoslash, yetishmayotgan ma’lumotlarni izlash yoki o‘z topshirig‘ini tuzish kabi faoliyatlar o‘quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish masalasi xalqaro ta’lim tadqiqotlarida ham muhim o‘rin tutadi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (OECD) PISA 2022 tadqiqotida kreativ fikrlash alohida yo‘nalish sifatida baholangan. Tadqiqotda g‘oyalarni yaratish, ularni baholash va takomillashtirish qobiliyatlariga e’tibor qaratilgan.[1] Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta’lim darsliklaridagi topshiriqlarni ham faqat to‘g‘ri javobni topishga emas, balki turli g‘oyalarni ishlab chiqish, ularni taqqoslash va asoslashga yo‘naltirish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, ta’lim mazmunini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish muhim vazifalardan hisoblanadi. Bunday sharoitda darsliklarni takomillashtirish jarayonida topshiriqlarning o‘quvchini fikrlashga undash darajasi, ularning hayotiy vaziyatlar bilan bog‘liqligi va mustaqil faoliyatni tashkil etish imkoniyatlarini chuqur o‘rganish lozim.

Mazkur tadqiqotning asosiy muammosi boshlang‘ich sinf darsliklaridagi topshiriqlarni kreativ fikrlashni izchil rivojlantirishga xizmat qiladigan yaxlit tizim sifatida takomillashtirish zarurati bilan belgilanadi. Bunda, birinchidan, reproduktiv va ijodiy topshiriqlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash; ikkinchidan, bir nechta yechimga ega bo‘lgan ochiq topshiriqlar ulushini oshirish; uchinchidan, topshiriqlarni oddiy fikrlash amallaridan murakkab ijodiy faoliyatga qarab bosqichma-bosqich tashkil etish; to‘rtinchidan, o‘quvchining javobini faqat to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri mezoni asosida emas, balki uning yangiligi, asoslanganligi va mustaqilligi nuqtayi nazaridan

[1] OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing, Paris, 2023.

baholash muhimdir. Bu yondashuvlar OECD tomonidan ishlab chiqilgan kreativ fikrlashni baholash modelidagi g‘oyalarni yaratish, baholash va takomillashtirish tamoyillari bilan hamohangdir.[2]

Boshlang‘ich sinf darsliklari o‘quvchilarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish, balki ularning fikrlash faoliyatini rivojlantirishda ham muhim didaktik vosita hisoblanadi. Darslikdagi har bir topshiriq o‘quvchini muayyan aqliy faoliyatga yo‘naltiradi: ayrim topshiriqlar o‘rganilgan bilimni esga tushirishni talab qilsa, boshqalari taqqoslash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va yangi yechimlarni izlashga undaydi.

Kreativ fikrlash deganda o‘quvchining mavjud bilimlardan foydalanib, yangi g‘oyalar yaratishi, bir vaziyatga turli yo‘llar bilan yondashishi va o‘z fikrini asoslay olishi tushuniladi. Masalan, o‘quvchiga «8 + 7 = ?» topshirig‘i berilganda, u odatda bitta javobni topishga intiladi. Agar undan ushbu misolni bir necha usulda yechish so‘ralsa, o‘quvchi yoki kabi usullarni izlaydi. Agar topshiriq «Javobi 15 bo‘lgan uchta turli misol tuzing» shaklida berilsa, bola mustaqil ravishda yangi misollar yaratadi. Demak, topshiriq shartining ozgina o‘zgarishi ham o‘quvchini tayyor javobni topishdan mustaqil g‘oya ishlab chiqishga olib kelishi mumkin.

Kreativ topshiriqlarni ishlab chiqishda, avvalo, ularning mazmuni va vazifasini farqlash zarur. Barcha qiziqarli yoki o‘yin shaklidagi mashqlar ham o‘z-o‘zidan kreativ fikrlashni rivojlantirmaydi. Agar o‘quvchi topshiriqni faqat yodlangan qoida asosida bajarsa, uning ijodiy izlanish imkoniyati cheklangan bo‘lishi mumkin. Aksincha, bir nechta javobga yo‘l qo‘yadigan, o‘quvchidan tanlovini izohlashni talab qiladigan va yangi vaziyatga mos yechim topishga undaydigan topshiriqlar kreativ fikrlash uchun kengroq imkoniyat yaratadi.

Masalan, ona tili darsida o‘quvchidan berilgan so‘zlar ishtirokida gap tuzish so‘ralishi mumkin. Topshiriqni «Ushbu so‘zlardan foydalanib, ikki xil mazmundagi gap tuzing va ularning ma’nosini izohlang» tarzida boyitish esa bolaning lug‘at boyligi, tasavvuri va mustaqil fikrlashini birgalikda ishga soladi. O‘qish savodxonligi darslarida hikoyaning yakunini o‘zgartirish yoki qahramonning boshqa qarorini taklif qilish, tabiiy fanlarda esa muayyan hodisaning sabablarini taxmin qilish va kuzatuv asosida xulosa chiqarish kabi topshiriqlar ham shu maqsadga xizmat qiladi.

Kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarni takomillashtirishda o‘quvchining individual fikrlashi va shaxsiy g‘oyalariga alohida e’tibor qaratish lozim. D. Davies va hammualliflarining ta’lim muhitida ijodkorlikka bag‘ishlangan tizimli tahlilida o‘quvchilarning ijodiy rivojlanishi uchun mustaqillik, hamkorlik, moslashuvchan ta’lim muhiti va o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi hurmatga asoslangan munosabatlar muhimligi ta’kidlanadi.[3] Ushbu qarashlar boshlang‘ich sinf darsliklaridagi topshiriqlarni takomillashtirishda ham ahamiyatlidir. Xususan, topshiriqlar o‘quvchiga tayyor yechimni takrorlash bilangina cheklanmay, o‘z fikrini bildirish, boshqa yechimlarni izlash va tengdoshlari bilan g‘oya almashish imkonini berishi kerak. Bunda darslikdagi topshiriq ta’limiy maqsadni belgilasa, o‘qituvchi tashkil etadigan faoliyat ushbu maqsadning ijodiy izlanishga aylanishiga yordam beradi.

R. Beghetto va J. Kaufman tomonidan ilgari surilgan mini-c kreativlik konsepsiyasi ham mazkur masalaga muhim nazariy asos bo‘la oladi. Mualliflar kreativlikni faqat jamiyat miqyosida

[2] OECD. PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools. OECD Publishing, Paris, 2024.
[3] Davies D., Jindal-Snape D., Digby R., Howe A., Collier C., Hay P. — Creative Learning Environments in Education: A Systematic Literature Review — Thinking Skills and Creativity, 2013, 8-jild, 80–91-betlar.

katta yangilik yaratish bilan bog‘lamasdan, insonning bilimlarni o‘zlashtirish va shaxsiy tushunchalarini shakllantirish jarayonida yuzaga keladigan ijodiy faoliyatini ham e’tirof etadilar.[4] Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun bu, masalan, masalani o‘ziga qulay usulda yechish, hikoyaga mustaqil yakun topish yoki o‘rganilgan qoida asosida yangi misol tuzishda namoyon bo‘lishi mumkin. Shuning uchun darsliklardagi kreativ topshiriqlarni baholashda faqat mutlaqo yangi va noodatiy natijani kutish to‘g‘ri emas. O‘quvchining o‘z bilimlari asosida mustaqil xulosa chiqarishi, yangi bog‘lanishni anglashi va fikrini asoslay olishi ham kreativ rivojlanishning muhim ko‘rsatkichlaridir.

Mahalliy tadqiqotlarda ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlashni rivojlantirish, mustaqil faoliyatni rag‘batlantirish va interfaol metodlardan foydalanish masalalariga e’tibor qaratilgan. Jumladan, D. Z. Baxritdinova va L. L. Karimovaning tadqiqotida kreativ fikrlashning nazariy asoslari hamda uni shakllantirishning metodik yondashuvlari yoritilgan.[5] Mazkur yo‘nalishdagi qarashlarni darsliklar tahliliga tatbiq etish orqali topshiriqlarni nafaqat bilimni mustahkamlash vositasi, balki o‘quvchining ijodiy imkoniyatlarini ochib beruvchi didaktik mexanizm sifatida ko‘rib chiqish mumkin.

Kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarning asosiy turlari. Boshlang‘ich sinf darsliklaridagi topshiriqlarni kreativ fikrlashni rivojlantirish nuqtayi nazaridan tasniflash o‘qituvchiga ularning imkoniyatlarini aniq belgilash va dars jarayonida maqsadli foydalanishga yordam beradi.

Darsliklardagi topshiriqlarni takomillashtirishning didaktik imkoniyatlari. Darsliklardagi topshiriqlar tizimini takomillashtirishda birinchi navbatda, o‘quvchining fikrlash faoliyatini bosqichma-bosqich murakkablashtirishga e’tibor qaratish lozim. Dastlab o‘quvchi mavjud bilimlarni esga tushiradi va sodda topshiriqlarni bajaradi. Keyingi bosqichda u o‘xshashlik va farqlarni aniqlaydi, muammoning sabablarini izlaydi, bir nechta yechimni taqqoslaydi. Yakuniy bosqichda esa o‘z topshirig‘ini tuzishi, yangi g‘oya taklif qilishi yoki tanlagan yechimini asoslab berishi mumkin.

Masalan, boshlang‘ich sinf matematika darsligidagi «Do‘kondan 3 ta daftar va 2 ta ruchka xarid qilindi» mazmunidagi topshiriqni olaylik. O‘quvchiga mahsulotlar narxi berilsa, u xarajatni hisoblaydi. Topshiriqni kreativ fikrlashga yo‘naltirish uchun esa quyidagi savollarni qo‘shish mumkin: «Agar xaridorning puli cheklangan bo‘lsa, xaridni qanday rejalashtirish mumkin?», «Shu mablag‘ doirasida boshqa qanday xarid variantlarini taklif qilasiz?» yoki «O‘zingiz shunga o‘xshash masala tuzing». Bunday yondashuv matematik bilimlarni kundalik hayot bilan bog‘laydi va o‘quvchini birgina javob bilan cheklanib qolmaslikka o‘rgatadi.

Ikkinchi muhim jihat — topshiriqlarda o‘quvchining mustaqil tanloviga imkon berishdir. O‘qituvchi barcha o‘quvchilardan bir xil fikrlash yo‘lini talab qilsa, ijodiy yondashuv uchun imkoniyat torayishi mumkin.

Uchinchi jihat — topshiriqlarni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasiga moslashtirish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga haddan tashqari murakkab yoki noaniq topshiriq berilishi unda ijodiy faollikni emas, balki ikkilanishni keltirib chiqarishi mumkin.

[4] Beghetto R. A., Kaufman J. C. — Toward a Broader Conception of Creativity: A Case for “Mini-c” Creativity — Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 2007, 1(2), 73–79-betlar.
[5] Baxritdinova D. Z., Karimova L. L. — Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlashni shakllantirish — Pedagogs, 2025, 84(1), 45–48-betlar.

Kreativ topshiriqlarni tashkil etishda o‘qituvchining roli. Kreativ fikrlashni rivojlantirish faqat darslikdagi topshiriqlarning mazmuniga emas, balki o‘qituvchining ularni qanday tashkil etishiga ham bog‘liq. Bir xil topshiriq turli metodlar asosida bajarilganda turlicha natija berishi mumkin. Agar o‘qituvchi o‘quvchiga faqat tayyor javobni ko‘rsatsa, uning mustaqil izlanish imkoniyati kamayadi. Aksincha, yo‘naltiruvchi savollar berish, fikrlarni taqqoslash va javoblarni asoslashga undash o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlaydi.

Masalan, o‘quvchi savolga noto‘g‘ri javob berganida, darhol xatoni tuzatish o‘rniga «Bu xulosaga qanday kelding?», «Boshqa usul bilan tekshirib ko‘rish mumkinmi?» kabi savollar berish maqsadga muvofiq. Bunday muloqot bolani o‘z fikrini qayta ko‘rib chiqishga, xatodan xulosa chiqarishga va mustaqil yechim izlashga o‘rgatadi.

Xulosa

Umuman olganda, boshlang‘ich sinf darsliklaridagi kreativ topshiriqlar tizimini takomillashtirish mazmun, metod va baholash mezonlarining o‘zaro uyg‘unligini talab etadi. Topshiriqlar o‘quvchini oddiy bilimlarni takrorlashdan mustaqil izlanish, turli yechimlarni ishlab chiqish va o‘z g‘oyalarini asoslashga olib borishi lozim. Bunda darslikdagi mavjud topshiriqlarni ijodiy yondashuv asosida boyitish, ochiq javobli mashqlarni ko‘paytirish, hayotiy vaziyatlardan foydalanish va o‘quvchining mustaqil fikrlashini rag‘batlantiruvchi baholash usullarini qo‘llash muhim metodik yo‘nalishlar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. — Paris: OECD Publishing, 2023.
3. OECD. PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools. — Paris: OECD Publishing, 2024.
4. Guilford J. P. Creativity. — American Psychologist, 1950. — Vol. 5, No. 9. — P. 444–454.
5. Torrance E. P. Can We Teach Children to Think Creatively? — The Journal of Creative Behavior, 1972. — Vol. 6, No. 2. — P. 114–143.
6. Davies D., Jindal-Snape D., Digby R., Howe A., Collier C., Hay P. Creative Learning Environments in Education: A Systematic Literature Review. — Thinking Skills and Creativity, 2013. — Vol. 8. — P. 80–91.
7. Beghetto R. A., Kaufman J. C. Toward a Broader Conception of Creativity: A Case for “Mini-c” Creativity. — Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 2007. — Vol. 1, No. 2. — P. 73–79.
8. Baxritdinova D. Z., Karimova L. L. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlashni shakllantirish. — Pedagogs, 2025. — 84-jild, 1-son. — B. 45–48.